

П. П. Симак

Кам'яний літопис

Золото́го По́току

Симак Петро Петрович

КАМ'ЯНИЙ ЛІТОПИС ЗОЛОТОГО ПОТОКУ

Путівник по історико-архітектурних пам'ятках смт Золотий Потік

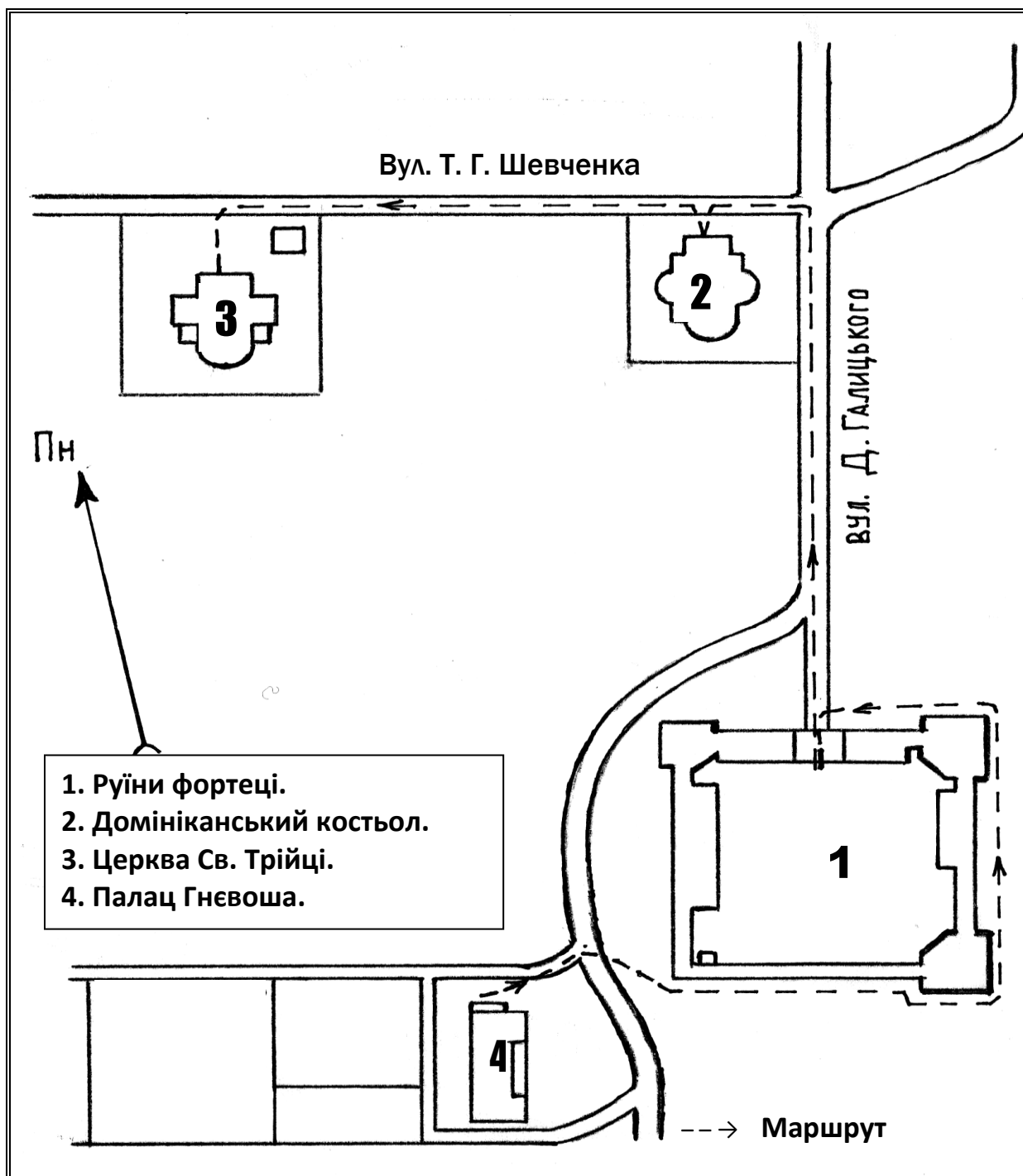

Схема розміщення основних архітектурних пам'яток Золотого Потіку.

Копія малюнка польського художника Стеньчинського 1848 р. (ZniO Wroclaw).

Пам'ятки архітектури, залишені нам творцями минулих епох, становлять вагомому частку багатой культурної спадщини України. Вони, свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль в пізнанні історії, виховання почуття патріотизму та відданості своєї землі.

Кожна доба, кожне покоління по-своєму оцінює історико-архітектурну спадщину, знаходячи відповіді саме на ті питання, які постають перед суспільством, відкриваючи в ньому нові грані, ще не пізнані та належно не оцінені. З архітектурної спадщини найбільше збереглося оборонних та культових споруд.

До середини XV ст. планування міст визначалося наявністю укріплень-фортець, навколо яких ішли кільцеві та радіальні вулиці з різноманітними цивільними та культовими будівлями. Якщо дерев'яні укріплення IX-XII ст. до наших днів не збереглися і про їх характер і конструкції можна судити лише із археологічних досліджень, то з XIII ст. на зміну дереву приходить камінь та обпалена цегла і перші кам'яні та цегляні замки були збудовані на Галицьких та Волинських землях. Наші предки з часів Київської Русі і до середини XVII ст. постійно зазнавали спустошливих нападів войовничих сусідів з півночі і з півдня, із заходу і з сходу, і свідками їх героїчного минулого є численні оборонні споруди тої епохи.

Наш край – Поділля знаходиться на перетині торгових шляхів між заходом і сходом, північчю і півднем, і часто опинявся в центрі військових баталій, міжусобиць та національно визвольних звитяг. Тому саме на Поділлі зосереджено чи не найбільша кількість середньовічних замків та фортець. Літописні міста Західного Поділля – архітектурні комплекси найдавніших епох. Фортифікаційні споруди у Кам'янець Подільському є справжнім шедевром оборонного зодчества тих часів.

В Золотому Потоці збереглося чимало пам'яток архітектури. Це: фортеця (1608 р.), домініканський костюл (1634 р.), панський палац (1840 р.) та церква Святої Трійці (1897 р.). Також історичну цінність становлять каплиця-гробовець родини Гневошів, що на цвинтарі і декілька уцілілих будинків XIX ст. в центральній частині селища.

Руїни фортеці

В південній частині Золотого Потoku на невисокому пагорбі височать уцілілі вежі та стіни фортеці. Змурована вона в основному із місцевого червоного і сірого пісковика.

В плані споруда утворює прямокутник 100 x 110 м., трохи видовжений в напрямку північ-південь, із виступаючими назовні чотирма кутовими баштами п'ятигранної форми і п'ятою чотиригранною вхідною баштою із жилими приміщеннями. Висота башт сягала 10 м., а стін 6-7 м. Товщина стін біля основи – 2 м.

Кутові башти мали по три яруси бійниць для гармат і можливість обстрілу в трьох напрямках, та безліч бійниць в баштах і стінах для рушниць.

Загальний вигляд фортеці. Південно-східна та північно-східна сторони. 2012 р..

Центральна башта з вхідною брамою.

Перший ярус центральної башти є в'їздною брамою та аркою з напівциркульним склепінням, під яким помітні скульптурні зображення голови лева. З північної сторони майже по всій довжині простягається приміщення для житлових та господарських потреб. Два верхні яруси центральної башти – теж житлові кімнати.

Навколо фортеці був прокопаний рів 4-х метрової ширини і майже такої ж глибини, який заповнювався водою, а за ровом насипаний високий земляний вал. Подекуди залишки рова ще не зовсім засунуті, а слідів від насипаного валу майже не залишилось.

Залишки палацу Потоцьких. Вигляд з подвір'я фортеці. 2012 р..

Вздовж західної частини периметра замку був збудований двохповерховий палац з численними житловими кімнатами та довгими коридорами із зовнішньої сторони, що могли використовуватись і для оборони із заходу. До східної сторони теж прибудовано господарські приміщення. А під палацом та фасадною частиною знаходяться величезні підвали, в які за переказами часто потрапляли непокірні селяни.

Один з численних підвалів фортеці.

Фрагмент сходів центральної башти.

Посередині подвір'я була криниця пізніше переобладнана в фонтан. Вхід до палацу, налічники вікон та фасадна частина були оздоблені гіпсовими орнаментом в стилі ренесансу.

Фрагменти гіпсових орнаментів на вікнах палацу (вгорі) і центральної башти (внизу).

Із середини XIX ст. в замку розміщувались суд і в'язниця, податкова управа і помешкання для урядовців. В 1920 р. південно - західну башту розбирають для будівництва парового млина.

Біля північно-західної башти з арковим містком.

Під час повоєнних репресій приміщення замку займають, енкаведисти, де проводять допити учасників ОУН та УПА.

Пізніше на території фортеці розміщувались комбінат комунальних підприємств, заготконтора, палац піонерів та пошивний цех. Після розпаду Радянського союзу, приміщення замку один за одним покидають вищезгадані підприємства, які і за свого там існування не дуже переймалися його ремонтом та й природа довершує жакливу руйнацію цієї пам'ятки архітектури.

З ініціативи селищної ради створено бригаду робітників (3 чол.), які займаються дрібними ремонтними роботами і благоустроєм території пам'ятки.

Оглядаючи башти ізсередини, слід звернути увагу, що в плані вони мають форму неправильного п'ятикутника, а ззовні виглядають як чотиригранні. Також можна визначити візуально кути обзору бійниць для гармат та рушниць, а ще можна побачити невеликі заглибини в стінах, в які вставлялись дерев'яні балки між'ярусних перекриттів.

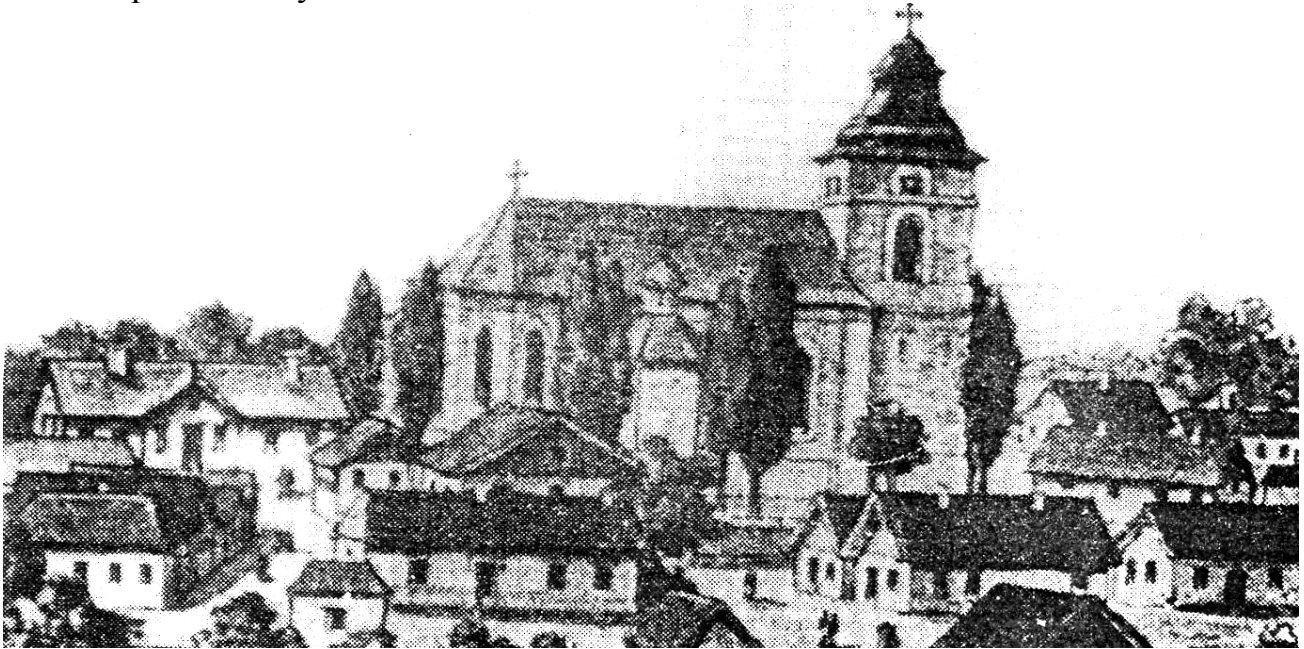
Всередині південно-східної башти, де, за переказами, був вхід до підземного ходу.

Із чотирьох кутових башт найкраще збереглась південно-східна башта. Тут, за переказами очевидців, існував вхід до підземного ходу, яким, ймовірно, були з'єднані фортеці Золотого Потоку, Бучача і Язлівця. За переказами очевидців, ще в післявоєнні роки із цієї башти вниз вели муровані сходи і відчувався сильний протяг. Але під час розміщення на території фортеці заготівельної контори, долівку башти було закидано кількометровим шаром залишків від старих ящиків та прогнилих бочок, який з роками перетворився на щільний ґрунт. В Бучацькій фортеці теж відомо де був хід, але він давно засипаний. А от в Язлівці вхід не засипали і, можливо, він відкритий і досі, але за розповідями місцевих краєзнавців, вже через кілька десятків метрів хід перекритий обвалом.

Також в Золотому Поточі існують перекази про підземні сполучення костьолу, фортеці і палацу Гневоша. Одним із доказів ймовірного підземного сполучення може служити факт обвалу в 1977 р. дороги біля палацу Гневоша, яка проходить перпендикулярно напрямку на костьол.

Домініканський костьол

Протягом 1609-1634 р.р. з ініціативи Стефана Потоцького, власника Золотого Поток збудовано домініканський костьол. Розташований в центральній частині міста біля перехрестя головних вулиць він височів до неба над двоповерховими будівлями.

Домініканський костьол наприкінці XVIII ст. (копія Т. А. Skrzypecki. Złoty Potok. 2010).

Костьол виконаний в стилі бароко і в плані утворює складний багатокутник, видовжений у напрямку північ - південь. Фасадна частина – висока чотиригранна триярусна вежа увінчана куполоподібним дахом з хрестом на вершині конуса. Далі в південний бік від фронтальної вежі продовжується дещо нижча масивна конструкція з високими вузькими вікнами в глибоких нішах, які підкреслюють основний бароковий стиль споруди. Зі східної і західної сторін основної конструкції виступають назовні пів вежі восьмигранної форми теж увінчані завершеними дахами з поєднанням зрізаного конуса і купола. Зверху пів-вежі були увінчані хрестами. Тильна сторона основної частини п'ятигранної форми і на стрімкому даху теж прикрашена хрестом.

Сучасний вигляд костьолу. Південно-східна сторона. 2012 р..

Rynek z widokiem na kościół w Potoku Złotym w 1920 r.

Вигляд костьолу та ринкової площі. 1920 р. (копія Т. Н. Skrzypecki. Zloty Potok. 2010).

В кінці XVII ст. на початку XIX ст. верхню частину вежі було реконструйовано, в наслідок чого вершок набув форми гострої піраміди з чотиригранним гострокутним обрамленням при основі. З фронтальної сторони на верхньому ярусі вежі було встановлено годинник з боєм.

Сучасний вигляд костьолу. Вид спереду.

В 1953-1954 р.р. за вказівкою районної партократії два верхні яруси вежі було зруйновано і приміщення костьолу переобладнали під будинок культури.

З настанням незалежності в Українській державі починають відновлюватись права і свободи її громадян.

Вже 1992 р. ухвалою сесії Золотопотіцької селищної ради костьол повернуто римо-католицькій громаді. На пожертви поляків, вихідців із Золотого Потоку проводиться реставрація, а щонеділі і в святкові дні в костьолі відправляється богослужіння.

Внутрішній інтер'єр був прикрашений фресками, виконаними живописцем Строїнським. На залишках фресок, що дійшли до наших днів крім біблійних сюжетів є відтворення конкретних історичних подій і осіб, про що свідчать дати на них.

Церква святої Трійці

Трохи на захід від центру селища в оточенні високих дерев виблискує купол Золотопотіцької церкви.

Церква святої Трійці збудована з каменю у 1897 році на місці попередньої дерев'яної церкви, яка була розібрана. Фундаторами цієї будови були отець Дорофей Федорчук і місцевий дідич Володимир Гневош. Багато сил, енергії, майстерності доклали художники Юліан Левицький і Антон Оріховський в оформленні внутрішнього інтер'єру церкви. В конструкції церкви помічається поєднання декількох архітектурних стилів, але переважають елементи класицизму.

Церква Святої Трійці. Вигляд з північно-східної сторони. 2013 р..

Нова дзвінниця.

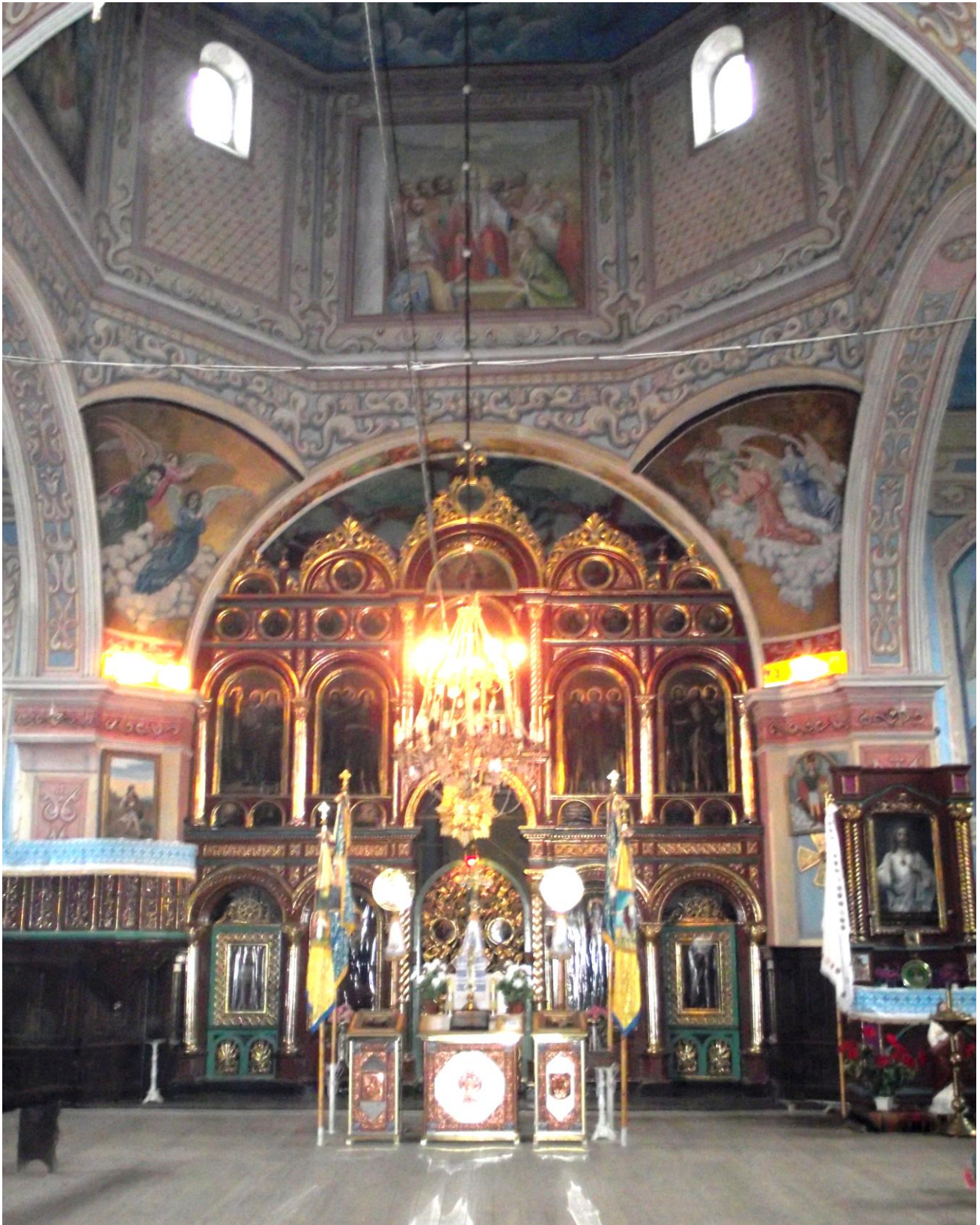
Церква Святої Трійці. Вигляд збоку входу.

В 1947 році парафіянам Золотого Потoku насильно нав'язують православну віру і церкву підпорядковують московському патріархату.

Від 1991 року за одностайної підтримки громади було відновлено греко-католицьку церкву. За роки незалежності на внески та пожертви парафіян церква помітно оновлена та прикрашена, а взамін дерев'яної дзвіниці 1995 році, збудована нова, кам'яна.

Влітку 2011 року дах церкви було повністю перекрито сучасними матеріалами, а всередині тривають реставраційні роботи.

Внутрішній інтер'єр церкви.

Чудово оздоблений, різьблений іконостас, царські врата та настінні розпис виконані на високому мистецькому рівні і вражають своєю красою і величчю.

Вгорі:

Образ «Серце Ісуса».

Внизу зліва:

«Святий Миколай».

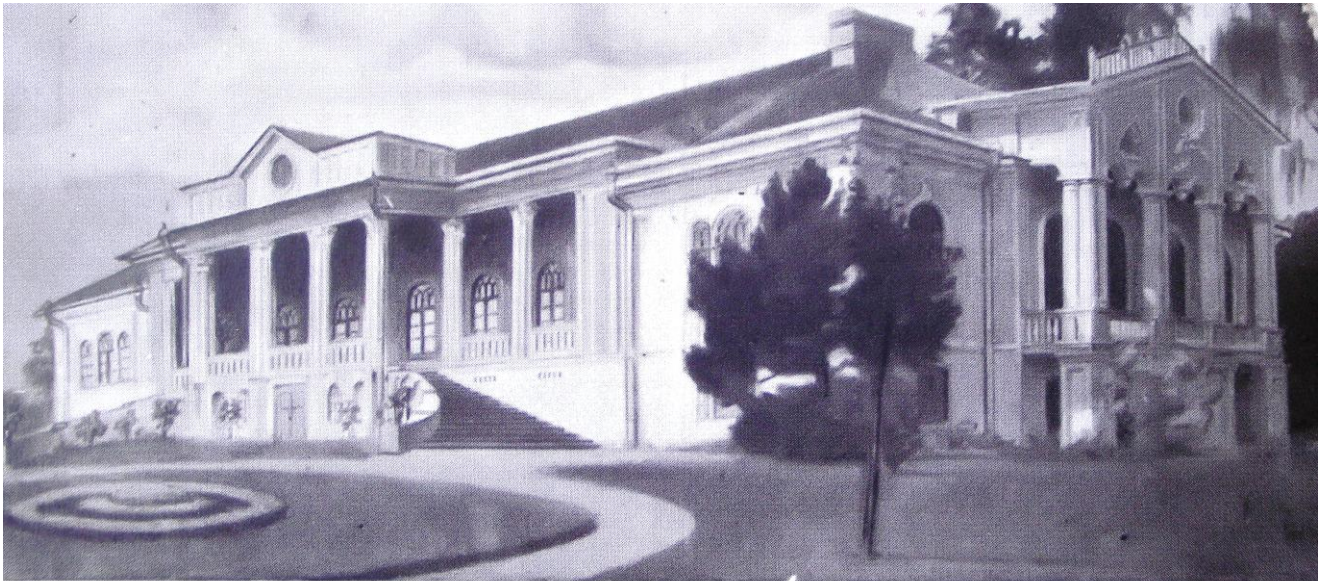
справа: «Пресвята

Богородиця».

Палац Гнєвоша

На початку XIX ст. маєток польських магнатів Потоцьких стає власністю місцевого діда Гната Скварчинського. В 1840 році Скварчинський збудував палац у парку з липовими алеями.

POTOK ZŁOTY w miejsc.
Buczacz, pow. Buczacki, Woj. Tarnopolskie.

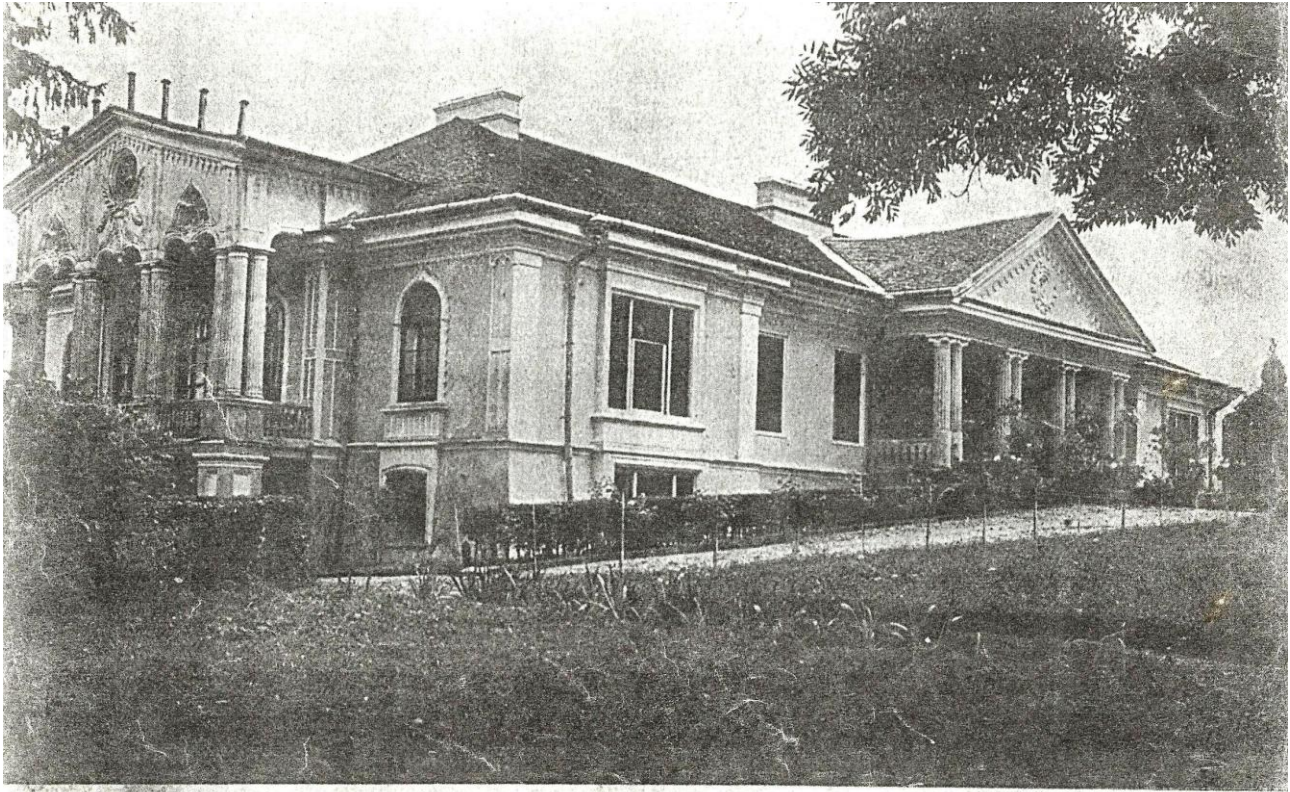
Pa

Палац Гнєвоша. Вид зі сходу. Копія фотографії 1934р..

Одноповерхова будівля з високими напівпідвальними приміщеннями в плані має форму прямокутника, видовженого в напрямку північний схід - південний захід. Всі чотири фасади прикрашені відкритими ганками з колонами, верхні частини яких (крім південно – західного) завершують прекрасні Портки, щедро оздоблені архітектурними елементами та гіпсовими орнаентами. Крім того, південно - східний фасад має ще балюстраду.

Сучасний вигляд палацу. Південно-східна сторона із залишками балюстради. 2012 р.. 14

Pałac. Strona półn-zach. (spłonął 1935).

Палац. Вид з північно-західної сторони. Копія фотографії 1935 року.

Архітектурно палац виконано, в основному в стилі класицизму, а в оздобленні виконано багато неоготичних елементів. Серединою палацу проходив довгий наскрізний коридор, по обидва боки якого були спальні, великий і малий зали, вітальня та бібліотека. Приміщення взимку обігрівалося камінами вбудованими в товстих стінах. Підвальні приміщення використовувалися в господарських цілях, а також були кімнати для гостей та прислуги.

Фрагменти гіпсового оздоблення вікон.

Протягом XIX ст. часто мінялися власники замку і палац переходив з рук в руки. В 1887 р. маєток купив Володимир Гневош, австрійський камергер, активний громадський та політичний діяч, посол до державної ради у Відні. Заставши маєток пустим умеблював кімнати, прикрашає їх мистецькими виробами та родинними реліквіями.

Гневош зібрав чимало історичних полотен відомих художників, копій відомих митців та картин його сучасників. Зібрав велику бібліотеку у 2000 томів виданих польською, англійською, німецькою та французькою мовами.

Власниками палацу Гневоші залишалися до 1939 року, а з приходом радянської влади маєток перетворено в державний фільварок. Остаточних руйнувань палац зазнав під час війни. Після війни він був трохи відремонтований і тут розмістилась середня школа, а з побудовою нової школи, в 1988 р. приміщення палацу передано центру позашкільної роботи з учнівською молоддю.

Володимир Гневош на його син Олександр. Рід Гневошів походить з Олексова, що в центральній Польщі. Герб Гневошів – «Равіч», рицарський щит, подарований королем близько 1400 року. На щиті зображена дівчина на ведмеді. Володимир Гневош – камергер австрійський, посол до державної ради у Відні, активний громадський і політичний діяч. В 1875 році в Золотому Потоці він придбав маєток у попереднього власника, рабіна Садогури. Володимир Гневош багато допомагав у будівництві церкви Св.Трійці, був її колатором, фундатором, мав добрі стосунки з церквою і її парафіянами.

Олександр Гневош (1872-1930 рр.) інженер-землероб, закінчив агрономічну академію в Баварії, а з 1909 року займався сільським господарством в Золотому Потоці. Під час першої світової війни, як заручник, був висланий у Росію, де перебував два роки. Брав активну участь в діяльності гміни і повіту, жив скромно, відбудовував гуральню, паровий і водяний млин, а також малу цегельню (біля шляху до с. Костільники). Олександр Гневош допомагав бідним і нещасним людям незалежно від віри і національності.

Каплиця-гробовець родини Гневошів на місцевому цвинтарі.

Справа вгорі: родинний герб «Равіч».

Пам'ятник «Борцям за волю України». Встановлений в 1992 році.

Пам'ятник збудований на кошти громади і силами місцевих будівельників. Скульптура «Скорботна матір» — автор Вільгушинський Р. К..

Каплиця Божої Матері. Встановлено 2008 р. у 1020-річчя Хрещення Київської Русі.

Використані літературні джерела:

1. О. В. Лесик. Замки та монастирі України. Львів. Видавництво «Світ». 1993.
2. О. Д. Наливайко. Сіячі добра і достатку. Тернопіль. 2011.
3. Stanisław Jankowski. Potok Złoty, jaki w pamięci pozostał. Wabenice. 1996.
4. Т. Н. Skrzypecki. Potok Złoty na tle historii Polskich kresów Południowo-wschodnich. Opole. 2010.